

Markója Csilla

BEKE LÁSZLÓ ÉS A NEW ART HISTORY

„Alig ocsúdtunk fel a Marosi Ernő távozta okozta gyászból, most, alig fél év után egyik legjobb barátja, az igazgatói székben utódja, Castort Polluxként kiegészítője, Beke László is távozott közülünk. Ha Marosit a tudományág legfontosabb hivatkozási alapjának, hivatásunk primus inter paresának tekinthetjük, úgy Beke László volt a folytatás, a 20. századi és kortárs művészet számtalan színárnyalatában villódzó garabonciása” – ezekkel a szavakkal kezdte Pataki Gábor Intézetünk honlapján Beke László (1944–2022) nekrológját;¹ igen, hirtelen nagyon elárvultunk, mert – most már nyugodtan kimondható –, egy nagy művészettörténész generáció tagjai hagyják itt sorban az amúgy is megtépzott szakmai közösséget. Ennek a generációnak nem volt könnyű élete, még ha a munkakörülmények biztosítottak is voltak, mint az kiderül Marosi Ernő megjelenés előtt álló, az *Enigmában* publikálni kezdett visszaemlékezés-sorozatának Beke intézeti éveire vonatkozó kis részletéből: „Ott volt másfelől Beke modern művészeti tevékenysége, amit az igazgató részben szankcionált, részben ignorált. A Bekével kapcsolatos retorziók kevésbé voltak elvi jelentőségűek, inkább féltékenységből táplálkoztak amiatt, hogy neki – mindennek ellenére – megy, hívják Nyugatra, sőt, ami még rosszabb, Keletre is. Mindenesetre Bekének a neoavantgárrdal kapcsolatos ténykedése – amit Aradi Nóra igyekezett betiltani – időnként Szabolcsi Miklós, vagy Köpeczi részéről kapott egy kis védernyőt, a *Helikon* folyóirat ezzel kapcsolatos publikációiban, meg hasonló célokra tőle kértek adatszolgáltatást. Beke középkorosként volt beosztva az intézetbe és mivel én voltam akkor a régi magyar művészettörténeti osztály vezetője, alattam katonáskodott. Mindent, ami csak létezett, együtt szerkesztettünk, beleértve a *Magyarországi művészettörténet* második kötetét. De közben Németh Lajossal, meg Bernáth Marilival is ő szerkesztette a – végül elsőként – megjelent hatodik kötetet is. Ráadásul a sodronyzománccról csinált doktori disszertációját is az intézet publikációjaként jelentette meg, máig nemzetközileg használt, fontos munkáról van szó. Mikor ’87-ben megjelent a kötetünk, a (2.) gótikus kötet, a nagy sikerre való tekintettel azt mondtam Aradi Nórának, hogy jó lenne Bekét véglegesíteni, tudniillik mindaddig nem volt véglegesítve. A bármikor megszüntethető munkaviszonnyal fenyegetés a szamizdatok kiadásával vagy aláírásokkal tiltakozó értelmiség elleni hivatalos taktika része volt. A Szépirodalmi Kiadó például tiltakozott, hogy nem tudja teljesíteni éves terveit, mert a lektorai büntetésbe kerültek, ezért az lett az

¹ Pataki Gábor: In memoriam Beke László (1944–2022) <https://abtk.hu/rolunk/in-memoriam/2083-beke-laszlo-1944-2022>.

eljárás, hogy nem kell kirúgni, de függésben kell őket tartani, tehát csak rövid távú munkaszerződéseket kell kötni. Beke azzal védekezett, hogy neki gyerekei vannak. Ha őt mindig éves szerződéssel foglalkoztatják, az kizárja a fizetésemelést és neki azért kell mindent elvállalni, mert ezzel keres... A válasz: próbáljon mással keresni. Külön cirkusz volt az intézeti éves beszámolókon, mert Beke mindig másfél oldal sűrűn gépelt bibliográfiát adott be, amit aztán a fakultatív házi szorgalom termékének minősítettek, mondván, hogy már megint nem publikált eleget, mondjuk, a gótikus zománc művészettörténetéről, mert elvileg az volt az intézeti feladata. Tehát szóba hoztam, hogy egyrészt Bekét jó lenne áttenni az Új művészeti Osztályra, a Modern Osztályra, másrészt pedig jó lenne véglegesíteni. '87-ben már lehetett látni, hogy sok minden másképp lesz. Aradi Nóra ezért majomügyességgel, azonnal reagált, és ki is nevezte Bekét... a Középkori Osztályra, véglegesen. Beke körülbelül egy fél év múlva átment a Nemzeti Galériába.² A korszak minden abszurditása benne van ebben a kis történetben, ami azért Bekét nem akadályozhatta igazán, ahogy Pataki írja: „Mindeközben nem hivatalosan a magyar neoavantgárd animátorává, akciók, események, kiállítások szervezőjévé, dokumentátorává és értelmezőjévé vált, legyenek azok képek, szobrok, fotók, kísérleti filmek, performanszok. Olyan, mára művészettörténeti sarokkővé vált projektek fűződtek a nevéhez, mint az *Elképzelés* című konceptuális gyűjteménye, vagy a közép-európai művészek balatonboglári „kézfogásos” akciója. Bár nem volt hivatásos forradalmár, nem habozott, mikor tevékenységével a második nyilvánosság határait vagy a kultúrpolitika tűrt és tiltott kategóriái közötti mezsgyét feszegette. (Mikor évekkel később igazgató-helyettesként kezembe kerül a pártállami idők kötelező tartozéka, személyi dossziéja, az aligha meglepő módon jóval vastagabb kollégáinál, a felsőbb szervek által sürgetett igazoló jelentések garadájával). Ám közben rajongva szeretett diszciplínája úgymond hagyományosabb művelését sem hagyta abba. Úttörő tanulmányisorozatot közölt a magyar nonfiguratív művészetről a *Kritikában*, könyvet ír Kozma Lajosról, Moholy-Nagyról, Schaár Erzsébetről és Jovánovicsról, cikkeket a koncept arttról és a hiperrealizmusról. Szemléletének átfogó mivoltát jelzi immár majd négy évtizede nemzedékek szemét felnyitó középiskolai tankönyve. Mindig is nyitott volt a tudománytörténet, valamint a művészettörténet aktuális metodikája iránt: a szemiotika után érdeklődve fordult az informatika, a technikatörténet, majd később a művészeti földrajz, a hálózatkutatás felé, az elsők között szorgalmazta a közép-európai művészet egységes, egyszersmind átfogó kutatását. 1987-től vált: a lyoni egyetem vendégtanára, hazatérve a Magyar Nemzeti Galéria főosztályvezetője, majd a Műcsarnok igazgatója lesz. Emlékezetes kiállításokkal a háta mögött fogadta el 2000-ben Marosi Ernő hívását, s lett utóda az intézet vezetőjeként. Ernő emblematisztikus vezetési stílusát megőrizve újítja meg: kutatócsoportokat szervez, új arculatot ad az Ars Hungaricának, fórumot biztosít Közép-Európa ifjú szakembereinek. 2012-ben meglehetősen méltatlan körülmények között kellett búcsúznia megbízatásától. S mindeddig szót sem ejtettünk előadásairól s óráiról az ELTÉ-n, a

² Marosi Ernő: Emlékeim: szakmai pályafutás, 2. (kézirat, megjelenés előtt, *Enigma*, no 112.).

MOMÉ-n, a Magyar Képzőművészeti Egyetemen, a hazai és külföldi konferenciákon. Nem beszéltünk elképesztő kapcsolatrendszeréről, arról, hogy jószerivel nem volt egy kicsit is progresszív művész, művészeti író a Lajtán innen (s javarészt azon túl is), akivel ne ápolt volna kapcsolatokat.”³ Ezt a kapcsolatrendszert most kellene felmérni, de paradox módon most a legnehezebb. Hasonlóképpen, a Pataki által jelzett metodikai, elméleti érdeklődésnek is feltehetően több a szájhagyomány útján őrzött, vagy az ezernyi, sokszor fejből tartott kiállításmegnyitón, párflekkes katalógus-előszóban a nyoma, mint idézhető, nagy tanulmányban: Beke páratlan működését gyakran valóban feláldozta a történelmi pillanatok oltárán, talán abban a lázban is égve, hogy ezek a pillanatok többet tesznek hozzá a művészet koronként elevenebb, organikusabb, forradalmibb létezéséhez, működéséhez, mint a száraz tudománytörténeti vagy metodikai tanulmányok sora. Ezekből a tanulmányokból pedig égető hiány mutatkozik. Elég ijesztő belegondolni, hogy Marosi – 33 évesen írt – egyetemi jegyzetnek induló művén, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó szövegközlésén és Németh Lajos *Törvény és kételyén*⁴ túl hirtelenjében nem is igazán tudunk említeni a művészettörténet metodikáját vizsgáló komolyabb művet. Már Németh Lajos is felemlítette könyve előszavában, hogy a „magyar művészettörténet-írásban a teoretikus vizsgálat nem nyert polgárjogot és már maga az igény is csak szórványosan merült fel.”⁵ Sinkó Katalin nekrológiát Marosi írta, aki gyakorlatilag egy személyben vált az alig létező magyar művészettörténeti historiográfia alapító „intézményévé”, s a nem sokkal fiatalabb tanítványában azt az embert siratta, aki egyedül volt, lett volna képes az önreflexív tudományág nemzetközileg is számbavehető művelésére.⁶ Sinkó is Némethet idézi, amikor jelzi, hogy „még az önálló ikonográfiai iskola tagjai sincsenek tudatában annak, hogy rokon szellemben működnek.”⁷ Amikor Rényi András összeállította az *Enigma* folyóirat felkérésére a „Michelangelo-paradigma” a *művészettörténetben: stílustörténet, ikonológia, hermeneutika* című olvasókönyvet⁸ a különböző módszereket Michelangelo példáján végigragozó alapszövegekkel, Riegl, Wölfflin, Dvořák, Panofsky, Pächt, Bächtmann tanulmányaival, sokakban valószínűleg akkor tudatosult a használt eszköztár történeti hovatartozása. A Wiener Schule, a művészettörténet bécsi is-

³ Ld.: Pataki i. m.

⁴ Marosi Ernő: *Bevezetés a művészettörténetbe művészettörténész szakos hallgatók számára*. Budapest, 1973.; *Emlék márványból vagy homokkőből. Öt évszázad írásai a művészettörténet történetéből*. Válogatta, fordította és az előszót írta: Marosi Ernő. Budapest, 1976. (Művészet és elmélet); Németh Lajos: *Törvény és kétely. A művészettörténet-tudomány önvizsgálata*. Budapest, 1992.

⁵ Németh 1992. i. m. 8–9. – mint írja: „máig is csupán Fülepet minősíthetjük e tudományág kompetens képviselőjének”.

⁶ Marosi Ernő Sinkó Katalin (1941–2013). *Ars Hungarica*, 40. 2014. 644–652.

⁷ Sinkó Katalin: A művészettörténet nemzeti látószöge. Kánonok és kánontörések. XIX. Nemzet és művészet. *Kép és önkép*. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Király Erzsébet, Róka Enikő, Veszprémy Nóra. Budapest, 2010. 29.

⁸ *Enigma*, 9. 2002. No 33.

kolájának tanulmányozása azért olyan fontos tudománytörténeti feladat, mert a stílustörténeti módszer máig tartó hegemoniáját egyedül azok a ritka történelmi pillanatok törték meg, amikor közelebbi kapcsolatba kerültünk a bécsi tanszékkal, de igazából a szellemtörténet, hiába hangoztatta Hekler Antal, vagy emlegette Zádor Anna, csak azoknál vált eleven, autentikus gyakorlattá, akik 1919-ben emigrálni kényszerültek, vagy külföldön telepedtek le, azonban még a Wilde, Hauser, Tolnay vagy Antal Frigyes által művelt szellemtörténet is egy olyan, társadalomtörténeti, szociológiai, Antal esetében marxizáló aspektusokkal különböző mértékben átitatott sajátos képződmény, olyan hibrid fejlemény, amit a kulturális transzfer vizsgálati módszerei nélkül nem is nagyon lehet értelmezni. Itthon a stílustörténet mellett az ikonográfia nyert teret, de annak elméleti alapvetése nélkül.⁹ Németh Lajos közel negyven éves áttekintése Beltinggel végződik, és sajnálatos módon elmondhatjuk, hogy nálunk még a képhermeneutika sem vált általánosan elterjedtté, Rényi András úttörő publikációs és oktatási tevékenysége, kiadói, szerkesztői tevékenysége dacára sem. A posztmodernhez, posztstrukturalizmushoz, posztkolonialista-, és egyáltalán a (feminista, marxista, genderközpontú stb.) kritikai stúdiumokhoz köthető, immár több évtizedes, ernyőfogalomként működő New Art Historyt,¹⁰ vagy a World Art Historyt művelő gyakorlatokban, vagy a még frissebb, antropocén vagy poszthumán megközelítésekhez kapcsolódó, antropológiai szemléletű, globális rendszerekben és mellérendelő struktúrákban gondolkodó, már a centrum/periféria felosztást is kritizáló elméleti-metodikai vitákban érdemben nem veszünk részt: egyedül a kortárs művészettel foglalkozók körében találkozunk szórványosan teoretikus igényű megközelítésekkel és annyira nem is meglepő módon a néprajz/antropológia területén mutatkozik valamiféle elméleti tudatosság.

Ebben a némileg kétségbeejtő kontextusban kell értékeljük az alábbi szöveget, melyet Beke László a Dietrich Riemer Verlag 2003-ban publikált, Hans Belting és mások által szerkesztett kézikönyve számára írt, és ami német fordításban *Post-moderne Phänomene und New Art History* címmel jelent meg. Magyar eredetijét abban a reményben adjuk közre, hogy talán rendszeresebb és rendszerezőbb stúdiumokra és publikációkra biztatja azokat a fiatalokat, akikben van teoretikus érdeklődés, s hogy a szöveg az elmúlt két évtizedben a források és életrajzok kiadása terén megélénkült tudománytörténetünk számára is hivatkozási alappá, legalább vázlatosan eligazító térképpé, egyfajta tudománytörténeti mementóvá válhat.

⁹ Németh 1991. i. m. 8.

¹⁰ Melynek történetéről a legtöbbet Jonathan Harris 2002-es, *The New Art History – Critical Introduction* című könyvéből tudhatunk meg: Beke felkészültségét jelzi, hogy az egy évvel korábban megjelent kötetet már hivatkozza.